

ZİRAİ İSTİHSALİN GERİLİĞİNİN SEBEPLERİ, GELİŞMESİNİN ŞARTLARI

İnsan tarihinde binlerce yıl devam edip gelen iktisadî sistemi kökünden değiştirmiş olan ve tarihte ilk defa, bugünün büyük sanayi ve ticaret ekonomisini yaratmış olan teknolojik değişmeler ilkin ziraat sahasında değil, sanayi sahasında meydana geldi; böyle olması da mukadderdi, zira içtimaî tekâmülde sınaî istihsal zirâi istihsolden daha sonra, daha ileri bir safhada belirmiş olduğundan, daha ileri bir istihsal şubesini temsil ediyordu.

Teknolojik ilerlemeler neticesinde sanayi ve ticaretin o zamana kadar misli görülmemiş şekilde gelişmesi, ziraatle sanayi ve ticaretin iktisadî yapıdaki mevkilerini değiştirdi. El sanayiinden daha ileri sanayiın mevcut olmadığı devirlerde en ileri cemiyetlerin bile yapısı zirâi istihsale dayanıyordu; hâkim mülkiyet şekli topraklı; el sanayii daha ileri bir istihsal şubesini temsil etmekle beraber ekonomideki mevkii henüz zayıftı; hâkim bir durumda değildi. Teknolojik ilerlemeler neticesinde sanayiın gelişmesi, buna ve münakale ve muhabere vasıtalarındaki gelişmeğe dayanarak ticaretin daha da gelişmesi, ziraatla ise aynı derecede muvazî bir gelişme gösterememesi, ekonomi sisteminin bütününde sanayii hâkim, ziraati ise tâbi bir hale getirdi. Kapitalist istihsolden önceki devirde, zirâi mıntakalar büyük mikyasta kendilerine yeter, kapalı, mahallî birliklerdi; yalnız kasabalar civarındaki köylerin kasabalarla bir derece bir bütünleşmesi, karşılıklı bağlarla bağlanması vardı. Sanayiın ve ticaretin gelişmesi zirâi mıntakaların ve zirâi toplulukların bu kapalılığını kırdı, millî hudutlar içinde bütün memleketi içine alan bir iş bölümü sistemi belirdi ve bu sistemde köyler, sanayi için ham madde, şehirli nüfus için gıda maddeleri istihsal eden ve sanayi mamûlâtını şehirden alan açık mıntakalar ve topluluklar haline geldi. Bu suretle ziraat sanayie bağlı, tâbi bir duruma girdi.

Böylece, sanayiın gelişmesi zirâi istihsalı de kendi menfaatine, yani sanayiın ihtiyaçlarına uygun bir şekilde değiştirdi; fakat zirâi istihsal sanayideki gelişmeye muvazî bir gelişme gösteremedi, sanayi ile eşit bir duruma erişemedi; zirâi istihsal organizasyonu daha geri bir durumda kaldı ve sanayiın hâkimiyetine girdi. Feodal ekonomide zirâi istihsal organizasyonu ve şartları el sanayiindeki duruma uygundu; her ikisinde de teknolojik seviye aynı idi: el aletleri ve organik enerji (insan kol kuvveti ve hayvan enerjisi); her ikisinde de iş bölümü ve farklılaşması gelişmemiş bir seviyede idi; ticareti ve sanayii sıkı kayıtlar altında tutan loncalar teşkilâtı feodal zirâi hiyerarşi, rütbeler silsilesi gibi hiyerarşıktı; sanayi ve ticaret de ziraat gibi durgun, değişmez veya yavaş değişir, istikrarlı, sınırları dar iktisadî faaliyetler için teşkilâtlanmıştı. Aradaki uygunluğun belirtileri çoğaltılabilir. Kısacası, zirâi ve sınaî istihsal şartları ve organizasyonu birbirine uygundu. Hâlbuki modern zamanlarda sınaî istihsalın sür'atle gelişmesi, ziraatın muvazî bir gelişme gösterememesi, aynı ekonomi içinde birbirinden farklı tekâmül dereceleri gösteren iki istihsal organizasyonunun yan yana bulunması neticesini doğurdu; bu aykırılık ta ekonomik-sosyal

meselelere, zorluklara yol açtı. Sınâî istihsal ile ziraî istihsal organizasyonunda meydana gelen bu aykırılık hangi noktalarda toplanıyor?

Aradaki fark sanayide teknolojik yeniliklerin yer alması ile başladı ve bugün de iki istihsal şubesi arasında teknik seviye farkları devam ediyor. Sanayi büyük makyasta makineleşmiştir; el aletleri ve organik enerji yerini gittikçe artan derecede makineye ve buhar, elektrik, benzin gibi inorganik enerjiye bırakmıştır. Ziraatte ise el aletleri ve organik enerji hâkim olmakta devam etti, Amerika gibi tekniği çok ileri bir cemiyette bile bu harp yıllarına kadar (bugünkü vaziyeti bilmiyoruz) ziraatin makineleşmesi sanayiın çok gerisinde idi.

Teknik ilerleme ile ilişik olarak sanayide işbölümü son derece ileridir; büyük istihsal birliklerinde her bir işçi ve her birinin gördüğü iş, büyük bir çarkın bir dişi gibidir; her müstahsilin kendi başına çalışması yerine, birarada bir teşkilât içinde çalışmak belirmiştir. Bu işbölümü hem bilfiil istihsal faaliyetlerinde -fabrikada- hem istihsalin idaresinde ve teşkilâatlanmasında -ofis işlerinde- belirmiş ve gelişmiştir. Eski kasaba ekonomisinde usta kendi dükkânında hem istihsal vasıtalarının mülkiyetine sahipti, hem istihsalini kontrol ve idare ederdi, hem de çırak ve kalfaları ile beraber bilfiil istihsalde bulunurdu; hâlbuki kapitalist istihsalin aldığı son şekilde istihsal vasıtalarının mülkiyeti (sermayedar), istihsalini mülkiyet sahibi veya sahipleri namına idare ve tanzim edenler (direktörler, teknik şefler) ve bilfiil istihsal faaliyetlerinde bulunanlar (işçiler) birbirinden farklılaşmış ve son iki zümrenin gördüğü işler de kendi sahalarında teferruatlı işbölümüne tâbi olmuştur. Ziraatte ise umumiyetle bu farklılaşma görülmez; çiftçi, ya toprağın sahibi, ya kiracısı olarak hem istihsal vasıtalarını ve kaynaklarını işletmek hakkına maliktir, hem bilfiil istihsalini tanzim ve kontrol eder, hem de çok zaman kendisi de ailesi âzası ve tuttuğu işçilerle toprak işlerinde filen çalışır. Ve görülen işler de fazla farklılaşmış, bölünmüş değildir.

Bu iki şarta bağlı olarak (bütün şartlar birbirine bağlıdır) sanayi organizasyonu çok rasyonelleşmiştir, yani teşkilât ve işlerin görülmesi şekli fonksiyona en uygun bir şekilde konmuştur; varılmak istenen gayelere en az zaman, emek, para sarfı ile en verimli yoldan gidilmek istenir. Sınâî istihsal ilmi bilginin tatbikine dayanır. Ziraatte ise gelenek, eskidenberi devam eden, alışılmış usuller hâlâ hâkim bir rol oynarlar; ilmî bilginin verileri büyük makyasta, şuurlu bir surette tatbik edilmez; çiftçi, ziraat tahsili görmüş, ihtisaslaşmış bir müstahsil değildir. Sanayi birliklerinin başında bulunanlar piyasanın durumuna, kendi istihsal şubelerindeki ve umumî iktisadî vaziyetteki şartlara gayet hassastırlar ve vaziyetin icaplarına göre tedbir alırlar; çiftçi ise bir yıldan diğerine ayrı mahsulleri kabil olduğu kadar çok miktarda yetiştirmekte devam eder; vaziyete göre istihsalini çabuk ve kolayca ayarlayamaz.

Sanayi organizasyonu gittikçe büyük birlikler halinde temerküz etmektedir. Modern tekniğin icaplarından olarak sınâî istihsal birlikleri büyüyor; çok pahalıya malolan fabrika tesisatı, makineleşme, ancak büyük birlikler halinde, çok işçi kullanarak istihsalde bulunulursa masrafını koruyabiliyor; istihsal fazla olunca, istihsal edilen madde başına düşen maliyet fiyatı azalıyor. 1923 te Amerika Birleşik Cumhuriyetlerinde sınâî müesseselerin ancak yüzde 4'ü 250 den fazla işçi kullanıyordu, fakat yüzde 4'ü teşkil eden bu müesseselerde bütün işçi sayısının yarısından fazlası çalışıyordu (*). Sanayide temerküz yalnız istihsal birliklerinin büyümesi şeklinde

de belirmiyor, daha mühimi, idare ve kontrolde temerküzdür; herbiri binlerce işçi kullanan fabrikaların birkaçı birden bir şirketin eline geçiyor, o da diğer benzer şirketlerle birlikte diğer üçüncü bir şirketin veya bankanın eline geçiyor; bu suretle muhtelif istihsal birliklerinin idare ve kontrolü bir elde toplanmış oluyor. Fakat bu toplanma ve birleşme bütün ekonomiyi içine alacak kadar olmuyor ve kapitalist rekabet dev teşekküller olan korporasyonlar, tröstler arasında devam ediyor, Ziraatte ise sanayie nisbetle küçük mülkiyet hâkimdir. 1929 da Birleşik Cumhuriyetlerde çiftliklerin yüzde 99,1 i toprak sahipleri veya kiracıları tarafından işletiliyordu, yüzde 0,9 u ise “idareci”ler (managers) tarafından işletilen büyük ziraî işletmelerdi. Ziraat dağınık, daha başı boş bir durumdadır; senayi ise, umumiyetinde başı boş ve plansız olmakla beraber, daha büyük birlikler halinde teşkilâtlandığından, her bir istihsal birimi şuurlu bir teşkilâta, planlı, hesaplı bir işleyişe tâbidir.

Bu durumda ziraat senayi ile rekabet edemiyor; ziraat sanayie tâbidir, iptidai madde ve gıda maddeleri yetiştirir, fakat memleketin ihtiyacına göre senayi ve ziraat istihsalı planlaştırılmamış olduğundan ziraat, senayi ve şehirli müstehliklerin ihtiyaçlarına göre istihsalini ayarlayamaz. Senayi ile münasebette ziraat mütemadiyen alta gider ve müzmin bir ziraî istihsal problemi belirir; ziraî ekonomi daimî surette bir çöküntü (depression) durumunda kalır. Birinci Cihan Harbinden sonra Amerikanın en müreffeh yıllarında, artık iktisadî buhranların olmayacağına inanmaya başladıkları, şimdi “bin dokuz yüz yirmilerin altın yılları” diye bahsettikleri yıllarda bile ziraî vaziyet kötü idi ve ziraatın kalkındırılması devletin karşılaştığı mühim meselelerden biri idi. (1929 da Amerika sınaî fiyatların ziraat mahsulleri fiyatlarına nisbeti 100/85 idi).

Sınaî istihsal ile ziraî istihsal durumları arasındaki umumî farkları tesbit ettikten sonra şunu hatırlatalım ki, senayi değişmiş, ziraat ise yerinde saymış değildir; ziraat sanayideki gelişmeye muvazi ve eşit bir gelişme göstermemiştir, dedik. Eğer ziraatte de bir değişme ve gelişme olmasaydı, büyük şehirler nüfusunun beslenmesi, ve büyük nüfus zümrelerinin topraktan koparak şehirlere göçmesi mümkün olmazdı. Yukarıdaki misallere uygun olarak yine A. B. Cumhuriyetlerindeki vaziyete bakarsak, 1919 ile 1926 yılları zarfında ekilen saha 13-14 milyon dönüm eksildiği halde ziraî istihsal artmıştır (1917-1921 de % 5 bir artış); ziraat işçisinin verimliliği de % 15 artmıştır; ekilen arazinin azalmasına rağmen istihsalin artışı ziraatte makinenin, ileri tekniğin tatbiki ile olmuştur. Ziraatte büyük birlikler, işletmeler de belirmiştir; yukarıda işaret ettiğimiz gibi 1929 da ziraî işletmelerin yüzde 0,9 u (yani 55889 işletme) “managers” tarafından idare edilen büyük çiftliklerdi ve bunların ortalama istihsalı çiftlik başına 7000 dolar, diğer çiftliklerin ise ortalama istihsalı 1850 dolardı. Daha sonraki senelerde de küçük toprak sahiplerinin topraklarını kaybetmeleri ve bu toprakların büyük korporasyonlar veya bankalar tarafından makineleşmiş, rasyonel ziraat usulleriyle işletilmesi keyfiyeti fazlalaştı. Ama ziraatin bu yolda inkişafı sosyal gayeler bakımından istenecek bir istikamet değildir.

Sanayi yukarıda kısaca anlattığımız yönde ve şekilde gelişmesi nasıl sanayide ve sanayi toplandığı şehirlerde büyük iktisadi-sosyal meseleler doğurmaktan geri kalmadıysa, ziraatin de kapitalist sistemde makineleşmesi, rasyonelleşmesi büyük nüfus zümrelerinin refahı, hatta hayatı bahasına oldu. Kaliforniyada, fabrikalar gibi

ileri teknikle, idarî temerküzle işletilen büyük ziraî işletmeler meydana gelmiş, cenup eyaletlerinin bir kısmı da korporasyonların ve bankaların kontrolünde büyük işletmeler haline gelmekte... Ama bu yüzbinlerce çiftçinin gezici ziraat işçisi haline gelmesi, sefaletle düşmesi pahasına oluyor. Daha önceki sayılarımızda bahsettiğimiz büyük Amerikan romancısı Steinbeck, “Gazap üzümleri” adlı eserinde yarım milyon insanın topraklarını kaybederek nasıl yollara döküldüğünü bütün fecaati ile anlatıyor.

Şu halde ne yapmalı? Eski, geri, küçük, ziraat işletmeleri vaziyetine mi dönmeli, veya kendi memleketimize tatbik edersek, mevcut geri, küçük ziraat işletmeleri durumunu muhafaza etmeye mi çalışmalı? Geri dönmek ne istenilecek bir şeydir ne de buna imkân vardır; zira geriye gitmeğe çalışmak akıntıya, tekâmül akıntısına karşı kürek çekmektir; gidilemez. Nasıl büyük senayinin doğurduğu problemlerden dolayı geriye, el senayii, lonca teşkilâtı seviyesine dönmek istenemezse ve mümkün değilse, ziraat için de vaziyet aynıdır. Geriye değil, ileriye giderek meseleleri halletmek gerekir. Yapılacak şey, senayideki organizasyonu olduğu gibi ziratte meydana getirmek değildir, fakat her ikisine de tekniğin ilerlemesine uygun olan yeni bir organizasyon şekli vermektir ve bunu yaparken senayi ile ziraat arasındaki aykırılığı kaldırmak, ikisini de aynı prensipler, şartlar üzerine kurmaktır.

Senayi ve ziraat durumlarındaki aykırılık bizim memleketimizde de vardır ve çaresine bakılmıyacak olursa bu aykırılık çoğalır da. Büyük senayimizi en yeni, ileri tekniğe dayandırarak kurduk ve kurmakta devam etmek mecburiyetindeyiz; fakat ziraatımız hâlâ büyük mikyasta kara sapanaya dayanmakta devam ediyor; sapananın bırakıldığı yerlerde de öküzlerin çektiği pulluktan öteye gidilmemiştir. Son yıllarda devletin getirtmekte olduğu ziraat makineleri doğru istikamette yapılan işlerse de bu makineler ihtiyacı karşılamaktan henüz uzaktır. Sanayi gelişmemizi nasıl el âletleri, kol kuvveti ile başaramazsak, ziraî kalkınma da sapan veya pulluk ile başarılamaz. İleri tekniği istihsal şubelerimizin hepsinde aynı derecede kullanmalıyız. Fakat, yeni, büyük sanayimizi kurarken iktisadî liberalizm yoluna sapmadık; anavatani olan Avrupada da devrini artık yaşamış olan bu iktisadî siyasetin bugünün ve bizim şartlarımıza uygun olmadığını gördük ve sanayi kuruluşumuzda devletçilik yoluna girdik. Ziraî kalkınmamızı da iktisadî liberalizm yolu ile başaramayız. Elde edilmesi gereken gaye sadece ziraî istihsalin artması, toprağın ileri teknikle işletilmesi değildir; geniş köylü kitlelerini toprak sahiplerinin emrine tâbi gezici işçi haline getirecek, ve büyük toprak sahiplerinin kesesini doldurup çiftçilerini daha büyütecek bir şekilde ziraatin teşkilatlanması ve makineleşmesi halkçılık umdemize uygun değildir. Ziraatin modernleşmesini, makineleşmesini, yeniden teşkilatlanmasını köylü kitleleri lehine olarak başarmak mecburiyetindeyiz. Karşılaştığımız vaziyet şudur: (1) ziraî kalkınmayı sağlamak için modern tekniği, makineyi ziraate getirmek lâzımdır; (2) modern teknik, makineleşmiş istihsal ancak büyük işletmelere tatbik edilebiliyor, bizim köylü toprak işletmeleri ise çok küçüktür; (3) fakat işletmelerin büyümesi lâzımdır diye toprağın büyük çiftlik sahibi küçük bir sermayedar gurubu elinde toplanmasına, köylü kitlelerinin bunların emrinde işçi haline gelmesine razı olamayız, zira bu halkın zararınadır ve benzer bir sermaye temerküzü gösteren Garp sanayininin doğurduğu meselelerin ziraatte de belirmesi demek olacaktır. Bugünkü

şartlarımız altında, bu ziraî meseleyi köylü kitleler lehine olarak halletmek için neler yapılabilir? Burada bahsetmek istediğimiz uzunca bir istikbal için bir program değil, bugün derhal yapılabilecek bazı işlerdir:

1. Devletin elinde olan toprakları topraksız köylüye dağıtmak ve toprağın küçük mülkiyet sahibi köylünün elinden çıkıp, büyük mülkiyet sahiplerinin elinde toplanmasına mani olmak için bir ferdin sahip olabileceği toprak miktarına bir sınır koymak.
2. Ferdî köylü işletmeleri modern tekniği ve makineyi kendi başlarına tatbik edemeyeceği için her köyü bütün bir istihsal birliği addetmek ve köydeki müstahsilleri teşkilâtlandırmak, aralarında kooperatif bir istihsal teşkilâtı kurmak. Köyler de bölge birlikleri halinde teşkilâtlanabilir ve her birliğe gereken ziraî makineler ve ziraî mütehasıslar temin edilebilir.
3. Kurulacak istihsal kooperatiflerinin ve bunları tamamlayacak satış ve kredi kooperatiflerinin büyük toprak sahibi ağaların, eşrafın kontrolüne geçmesine, onlar lehine, küçük köylü aleyhine işletilmesine mâni olmak için devletin tedbirler alması ve küçük ve orta sınıf köylüyü tutarak bu teşekkülleri sıkı mürakabe altında bulundurması.
4. Bugün mevcut olan devlet ziraat işletmelerini en ileri teknik ve teşkilâtle geliştirmek, bu işletmeler üstündeki nüfus topluluklarının sosyal ve kültürel hayatını da teşkilâtlandırmak, yükseltmek; bu işletmeleri örnek ziraî topluluklar haline getirmek. Bu suretle devlet ziraat işletmeleri ziraatimizin daha ileri safhalara doğru gelişmesinde örnek, önderlik vazifelerini göreceklerdir.

Bu ziraî kalkınma ve teşkilâtlanma faaliyetine bağlı olarak, plânlı ve ahenktar bir surette tatbik edilecek maarif, sıhhat, sosyal yardım, kültür müesseseleri teşkilâtımız ve siyasetimiz de verimli olacak, köy kalkınması davamız halledilmek yoluna girecektir. Köyle şehir arasındaki sosyal hayat, sosyal değer, kültür seviyesi farkları iktisadî temellerindeki anlattığımız farklardan ileri gelir; köylünün geriliği, muhafazakârlığı fitrî değildir; ekonomik-sosyal şartları değiştiren, bu vasıflar da değişecektir. Köy kalkınması ancak hem iktisadî hem kültürel bünye bir arada ele alınarak, hem sanayi hem ziraat birarada ele alınıp müşterek prensipler ve şartlar üzerine kurularak başarılabilir; parçacı, yamama köy kalkınması görüşlerine karşı bütüncü ve sosyal gerçeklere, realiteye uygun olarak ileri sürdüğümüz görüş budur.

(*) *Recent Economic Trends, vol. I, II. Amerika Cumhuriyetlerine ait bütün rakkamlar bu eserden alınmıştır.*

[Yayımlayanın Notu: Bu yazı Memleket Dergisi'nin 1944 yılı, 10. sayısında aşağıdaki takdim yazısı ile yeniden yayımlandı.

"Adımlar" dergisinin Şubat 944 tarihli onuncu sayısında çıkan "Ziraî istihsalin geriliğinin sebepleri, gelişmesinin şartları" adlı makaleyi aşağıda okuyucularımıza sunuyoruz. "Dr. Behice Sadık Boran" tarafından yazılan bu makale; sanayi gelişmesini ve bunun yanında Ziraatın inkişaf derecesini, Amerika Birleşik Devletlerini göz önüne alarak incelemektedir.

Makalenin büyük kısmı sanayi inkişafının tetkikine ve Ziraatın buna ayak uydurmadığını belirtmesine ayrılmıştır.

Yazının sonunda söz Ziraatımıza da getirilmekte ve onun gelişmesi için çareler ileri sürülmektedir.

Biz Ziraatımızın erginlik çağına ulaşmadığı için söylenip, yazılanları memnunlukla karşıladığımız için "Zirai istihsalin geriliğinin sebepleri, gelişmesinin şartları" adlı makaleyi sütunlarımıza almayı faydalı bulduk.

Ancak makalede ileri sürülen ve Ziraatımızın gelişmesini temin edeceği sanılan fikirlerin biri müstesna, memleketimizin tabii ve içtimai şartlarına uymadığı kanaatinde olduğumuzu açıklamayı doğru bulduk.

Topraksız çiftinin toprak sahibi kılınması lazımdır. Fakat ileri sürülen diğer fikirler bizim memleket ziraatı için hayırlı neticeler veremez.

Makaledeki fikirlerin, düşüncelerimize uymadığı noktasını daima hatırlarında tutarak, yazıyı okumalarını arkadaşlarımızdan dileriz. MEMLEKET]

Adımlar, Sayı 10, Şubat 1944